

Hilola ESHONKULOVA,
Samarqand Pedagogik mahorat markazi o'qituvchisi
E-mail: hilolaeshonkulova909@gmail.com

O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti, A.Raximov taqrizi asosida

BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING MAXSUS KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI

Аннотация

Ushbu maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining maxsus pedagogik kompetentligini rivojlantirish masalasi o'rganilgan. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining matni o'qish va tushunish darajasini rivojlantirishda o'qituvchining roli haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Kompetensiya, maxsus kompetensiya, mahorat, loyihalashtirish, boshlang'ich sinf, kasbiy kompetensiya.

ВАЖНОСТЬ РАЗВИТИЯ СПЕЦИАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация

В данной статье рассматривается вопрос развития специальной педагогической компетентности будущих учителей начальных классов. Обсуждается роль учителя в развитии уровня чтения и понимания текста у учащихся начальных классов.

Ключевые слова: Компетентность, специальная компетентность, умение, проектирование, начальный класс, профессиональная компетентность.

THE IMPORTANCE OF DEVELOPING SPECIAL COMPETENCE OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Annotation

This article examines the issue of developing special pedagogical competence of future primary school teachers. The role of the teacher in the development of the level of reading and understanding of the text of primary school pupil is discussed.

Key words: Competence, special competence, skill, design, primary school, professional competence.

Kirish. Bugungi kun mamlakat rivoji va taraqqiyoti uchun yetarli darajadagi malakali kadrlarga ehtiyoj sezmoqda. Ta'lim rivoji – mamlakat rivojlanishi uchun negiz vazifasini o'tashini ko'pgina davlatlar misolida ko'rdik. Va bu jarayon uchun davlat miqyosida keng qamrovli ishlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasida xalqaro talablarga javob bera oladigan kadrlarni tayyorlash, yoshlarni egallagan sohasidan kelib chiqib munosib ish o'rni bilan ta'minlash, zarur hollarda egallagan kasbiy darajasiga qarab xorijiy mamlakatlarda ham ish bilan ta'minlash maqsadida prezidentimiz tomonidan PF-5812-sonli farmoni qabul qilingan[1]. Ta'lim sifatini oshirish va baholash uchun Xalqaro baholash dasturlariga murojaat qilindi. Jumladan, PIRLS xalqaro baholash tadqiqotida 5-14-aprel 2021-yil O'zbekiston Respublikasi ilk marotaba ishtirok etdi. Uning natijalari ma'lum bir ma'noda boshlang'ich sinf o'qituvchilarining matni o'qish va tushunish savodxonlik darajasi namunali emasligini ko'rsatdi. Va bu boshlang'ich sinf o'qituvchisining kompetentligini oshirish – ilk vazifamiz bo'lishi kerakligini ko'rsatib berdi.

O'qish savodxonligi shaxs yoki jamiyat tomonidan qadrlanadigan, talab etiladigan barcha yozma til shakllaridan foydalana olish qobiliyatidir. Va bu qobiliyat ayni vaqt va keyinchalik insonlarning atrofni tushunish, qabul qilish, moslashish va uni baholash bilan bog'lanib ketgan. Bu esa keyinchalik hozirgi ta'lim oluvchilarning tafakkur jarayonlarining yanada o'sishiga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Bu xalqaro tadqiqot va baholash, bu o'qitishga nisbatan eskicha tartibdagi yondashuvimizdan yangicha qarashga o'zgartirish lozimligini izohlaydi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Ta'limda "kompetentlik", "kompetensiya" so'zlariga tez-tez murojaat qilinmoqda va so'zlarning ta'lim-tarbiya sohasidagi ahamiyati,

qo'llanilish doirasi, rivojlanish mexanizmlari va tuzilmasi haqida tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Tadqiqot natijalariga ko'ra, "kompetensiya" muayyan kasbga yoki sohaga nisbatan qo'llanilsa, "kompetentlik" tushunchasi o'sha soha yoki muayyan kasb bilan shug'ullanayotgan mutaxassis yoki ta'lim oluvchiga nisbatan qo'llanilishi to'g'risida yaxlit fikrga kelishgan. Ya'ni kompetentlik inson tomonidan faoliyat turlariga shaxsiy munosabat bildiruvchi, talabga javob beradigan kompetensiyalar yig'indisiga ega bo'lishi demakdir[2].

Kompetensiya – bu mutaxassisning ma'lum bir sinfdagi kasbiy vazifalarni hal qilishdagi qobiliyati. Kompetensiya o'qituvchining pedagogik faoliyatining asosini tashkil etuvchi kasbiy mahorat darajalaridan biri sifatida qaraladi[3].

Ta'limga kompetensiyaviy yondashuv, ta'lim oluvchilarni ijtimoiy hayotga tayyorlash, egallagan bilim, ko'nikma va malakalarini ijtimoiy hayotda qo'llashga yo'naltirilganidir[4].

Pedagogik olimlar tomonidan: kasbiy, tayanch, fanga oid, shaxsiy, kommunikativ, umummadaniy, madaniyatlararo, metodik, akmeologik, aksiologik, lingvistik, huquqiy singari kompetensiyalarning turlarini o'rganish va ularni hayotga tatbiq etishning ilmiy asoslarini aniqlashga doir qator izlanishlar olib bormoqda. Bu tadqiqotlar pedagogika fani va uslublariga, o'rgatish shakllari va texnologiyalarini ko'proq hajmda egallaydi. Lekin pedagogik usullarni tushunish, ularni amaliy faoliyatda qo'llash masalasi eng dolzarb muammolaridan biri ekanligini aytish mumkin. Biroq o'qitish usullari texnologik yo'llarini kompetensiya nuqtai nazaridan yondashuv atamasiga ag'darib olish bilan holat o'zgarimasligi mumkin. Kompetensiyaning muhimligi shundaki, pedagog

kasbiy kompetensiyasini oshirish masalasi yechimini taqozo etadi.

Kasbiy kompetentlik tushunchasiga turli ta'riflar berilgan. "Kasbiy kompetentlik" tushunchasi ta'lim sohasiga bir qator ilmiy-amaliy tadqiqotlar, ijodiy va psixologik izlanishlarning natijasi sifatida kirib kelgan. Jumladan, N.A.Muslimov, M.H.Usmomboyeva, D.M.Sayfurov, A.B.To'rayevlar tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlarda kasbiy kompetentlikka quyidagicha ta'rif beradi: "Kasbiy kompetentlik — mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning egallanishi va ularni amalda yuqori darajada qo'llay olinishi"[5].

"Zamonaviy o'qituvchi o'zining bilim, ko'nikma va malakalarini amaliyotda, ya'ni ta'lim-tarbiya jarayonini sifatli tashkil etishda samarali qo'llay olishi - kasbiy kompetentligining eng asosiy komponentidir"[6]. O'qituvchining pedagogik faoliyatiga nisbatan kompetensiyaviy yondashuv esa zamon talablarini o'rgangan holda amalda faoliyatiga qo'llay bilishidir.

Turli adabiyotlarda kasbiy kompetensiya ma'lum bir turlarga ajratiladi. Shu turlardan biri bu – maxsus kompetensiyadir.

Maxsus kompetensiya:
talabalar ehtiyojini bilishi;
turli yosh xususiyatlarini bilishi;
ta'limni tabaqalashtirish;
ta'limni individuallashtirish[6].

Maxsus kompetensiya – bu boshqaruvchining professional xatti-harakatlarni mustaqil tarzda bajarishga tayyorlanish va o'z mehnati natijalarini baholay olish qobiliyati. Psixologiya fanlari doktori, professor Oybek Hayitov ushbu kompetensiyaga ega inson:

murakkab vaziyat yuzaga kelishini oldindan ko'rib, nima qilish va qanday yo'l tutish kerakligini biladi, undan buni so'rashlarini kutib o'tirmaydi;

konkret vaziyatda ishni talab qilinganidan ham ortiqroq qilib bajaradi;

vaziyatning boshqa qatnashuvchilari istiqbolni qanday ko'rayotganliklariga qiziqadi;

voqea-hodisalarni o'zgartirish uchun mustaqil qadam tashlaydi[7].

N.A.Muslimov va M.B.Urazova kasbiy ta'lim nuqta nazaridan kompetensiyalarni turlarga ajratib maxsus kompetensiyani quyidagicha izohlaydi: Maxsus kompetensiya – yetarli yuqori darajada o'z kasbiy faoliyatini egallash, keyingi kasbiy rivojlanishini loyihalashtira olishi[8].

Tadqiqotlar metodologiyasi. Maxsus kompetensiya pedagogning o'z kasbiy faoliyati o'zlashtirishi, kasbiy faoliyati amalga oshirmoqchi bo'lgan xatti-harakatlarini mustaqil bajarishga tayyorgarligi, uni amalda qo'llab baholashi va natijaga ko'ra keyingi rivojlanishi uchun loyihalashtirishi ekan. Ayni paytdagi holatga nazar tashlaydigan bo'lsak, mana shu maxsus kompetensiya boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun faoliyatini loyihalashtirishida dolzarb ahamiyatga aylanadi.

2021-yildagi PIRLS xalqaro tadqiqotidagi O'zbekiston Respublikasi o'quvchilarining ko'rsatgan past natijalari boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining maxsus kompetensiyalarini yanada ham rivojlantirish masalasini ochiq qiladi.

O'qish savodxonligi – shaxs o'zining bilim va salohiyatini rivojlantirish, jamiyatda o'z o'rmini topish maqsadiga erishishi yo'lida matnlarni tushunish, va ulardan foydalanish, ular ustida mulohaza yuritish hamda ularga

munosabat bildirish qobiliyatidir[9]. Har bir o'qish ma'lum bir maqsadga qaratilgan bo'ladi. Kengroq ma'noda, zavqlanish, qiziqish, shaxsiy yoki dunyoviy tajriba yoki jamiyatda faol ishtirok etish kabilar nazarda tutilsa, PIRLS tadqiqotida o'quvchilardan o'zlarining badiiy savodxonliklarini oshirish va ma'lumot olish, undan foydalanishlari uchun o'qib tushunish ko'nikmalarini rivojlantirishlari kerakligiga nazarda tutiladi.

Tahlil va natijalar. Tafakkur jarayoni insonning ruhiyati bilan uzviy bog'liqlikda kechadi. Fikrlaydigan odamning ichki dunyosi qanchalik boy, dunyoqarashi nechog'lik keng, bilimi qay darajada chuqur bo'lsa, fikrlari, xulosalarining saviyasi ham shuncha baland bo'ladi. Ko'pincha ta'lim amaliyotida o'quvchiga tayyor bilimlarni "yig'ib oluvchi"lik roli topshiriladi. Ta'limning bunday bir yoqlama tashkil etilishi xotiraning mexanik faoliyatiga tayangan bo'lib unda tuyg'ular, fikrlar ishtirok etmaydi, binobarin, bunday ta'lim o'quvchini faol ijodiy ishlashga o'rgatmaydi. Boshlang'ich sinflar o'qish darslarida:

o'quv topshiriqlarining noto'g'ri qo'yilishi;

mustaqil faoliyatning rivojlanganlik darajasiga e'tibor bermaslik o'quvchi fikrlashidagi mustaqillikning rivojlanishiga qo'yiladigan asosiy sabablardandir.

O'quvchilardagi tanqidiy tafakkur va mulohazaning yetarli darajada taraqqiy etmaganligi, estetik did hamda madaniy saviyaning pastligi badiiy asar qimmatini yuzaki baholashga olib keladi[10]. Anglanish qanchalik teran va tiniq bo'lishi tushunish darajasi bilan bog'langan, agar inson tushunsa, atrofni qabul qilishni o'rganadi. Olamni obyektiv qabul qilish voqelikdagi hukmlarimizga o'z ta'sirini o'tkazadi. Va bularning barchasi asosini ma'lum bir ma'noda – boshlang'ich sinf o'qituvchilariga bog'langan.

Maxsus kompetensiyalar kasbiy faoliyatning aniq predmeti yoki subyektdan tashqari sohasining o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi[11]. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi ustida doimiy izlanishini keltirib chiqaradi. Buning uchun o'qituvchi maxsus kompetensiyasini doimiy ravishda rivojlantirishi kerakligi ko'zga tashlanadi.

O'qitish jarayoni uchun o'qituvchining tayyorgarligiga quyidagilarni ko'rsatish mumkin.

O'qituvchining ilmiy darajasi – istiqbolli o'qituvchilar o'zlari o'qitadigan mavzularga oid bilim va tajribalarini oshirish o'quvchilar qanday o'rganishlarini tushunish va o'qib tushunish ko'nikmasini rivojlantirishda samarali o'qitish usullarini o'rganish uchun turli adabiyotlarga murojaat qiladi.

O'qituvchining uzoq yillar tajribasi – o'qituvchilarni tayyorlash va tayyorgarlikdan o'tkazish bilan birgalikda o'qituvchining orttirgan tajribasi ayniqsa, uning endigina faoliyatini boshlagan yillaridagi tajribasi, uning mahoratini oshishida muhim ahamiyat kasb etadi. Izlanishlar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilar besh yillik tajribalaridan keyin o'zlarining pedagogik mahoratlarini rivojlantiradi va bu o'quvchining o'zlashtirishiga o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatadi.

O'qituvchilarning kasbiy mahoratlarining rivojlantirilishi – o'qituvchining matnni o'qib tushunish ko'nikmasi va strategiyalari, onlayn materiallarga oid savodxonlikka bog'liq ko'rsatmalar[12].

Xulosa va takliflar. Zamonaviy o'qituvchi, avvalo, o'qituvchining o'z ustida ishlashi, keyingi faoliyatini loyihalashtira olishi bilan erishiladi. Tajriba amaliyotda bajarib ko'rib ortiriladi. Fani bo'yicha ilmiy daraja esa o'quvchi qanchalik darajada mavzularni oson o'zlashtirishi va mulohazasini bera olishi uchun zarur bo'lgan usullarni o'zlashtirganda namoyon bo'ladi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 6-sentabrdagi "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" PF-5812-son Farmoni

2. Kurbaniyazova Z.. Bo'lajak pedagoglarning ijtimoiy kompetentligini rivojlantirish// Pedagogik mahorat. - Buxoro, 2020. - №5,- B. 43-47
3. Aslanova D.X., Salamov F.F., Xalikov Y.X. "Kasbiy kompetentlik" - O'quv qo'llanma. – Samarqand: Iqtisodiyot, 2020 yil. – 86 bet
4. Muslimov N.A., Usmonboeva M.H., Sayfurov D.M., To'rayev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. – Toshkent, 2015. – 5 bet
5. Axmedova M.. "Pedagogik kompetentlik" – uslubiy qo'llanma. -T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2018.
6. Hayitov O.E.. Boshqaruv psixologiyasi. – O'quv qo'llanma. – Chirchiq: O'zDJTSU, 2020. – 250 b
7. Inoyatov U., B. Xodjayev Umumta'limiy kompetensiyalarni loyihalashtirishning konseptual asoslari// - T: Xalq ta'limi jurnali, 2020-yil 2-son
8. Ismoilov A.A.va b. O'quvchilarni xalqaro tadqiqotlarga mo'ljallangan axborotnomaning 3-soni, Toshkent: "Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazining matbaa bo'limi", 2021-yil. – 140 bet.
9. Husanboyev Q., M.Hazratqulov. Sinfda o'qish metodikasi(Boshlang'ich sinflarda matn tahlilini o'rgatish) – O'quv qo'llanma. – Samarqand: SamDUnashriyoti, 2020. – 156 bet.
10. Merjueva L.. Professionalnaya kompetentnost': ponyatie i priznaki// Nauka 21 veka, 2017-yil №3
11. <https://nauka21veka.ru/articles/pedagogicheskie-nauki/professionalnaya-kompetentnost-ponyatie-i-priznaki-1488569692/>
12. Ina V.S.Mulis, Michael O.Martin. PIRLS 2021 baholash qamrov doirasi – Qo'llanma. – Toshkent: "Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazining matbaa bo'limi", 2021-yil. – B. 97.